

СЕКЦІЯ ХІХ. ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХІАТРІЯ

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ЕМПАТІЇ В РІЗНИХ НАПРЯМАХ ПСИХОЛОГІЇ

Міненко Ольга Олександрівна

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка, Україна

Проблема емпатії взагалі та різних її аспектів зокрема знайшла своє відображення у працях багатьох вчених: К.Роджерса, В.А. Петровського, Т.П. Гаврилової, В.В. Бойко, І.М. Юсупова, М.Хоффмана, Т.І. Пашукової, Є.А. Троїцької та ін.

У психологічній літературі існують різні визначення феномену емпатії. Так, у «Психологічному словнику» за редакцією А.В. Петровського та М.Г.Ярошевського, емпатія визначається як осягнення емоційного стану, проникнення у переживання іншої людини [6]. У «Психологічному словнику» за редакцією Н.А. Побірченко, емпатія визначається як якість особистості, її здатність емоційно відкликатися на переживання, почуття і психічні стани інших людей. Емпатія передбачає суб'єктивне сприйняття іншої людини, уміння поставити себе на її місце, проникнення в її внутрішній світ, розуміння її переживань, думок, почуттів [7].

Поняття «емпатія» було введено в психологічну науку Е.Тітченером та Т.Ліпсом, та було синонімічне до поняття «симпатія». У сучасній психологічній науці мають місце різноманітні аспекти вивчення емпатії, зокрема: 1) сутність емпатії як психологічного феномену; 2) зв'язок емпатії з егоїстичними та альтруїстичними тенденціями в поведінці людини; 3) роль індукції, зараження, умовних рефлексів, інтуїції в прояві емпатії; 4) форми прояву емпатії та способи їхньої фіксації; 5) функції емпатії у формуванні і розвитку особистості [1].

Знайшло своє місце дане поняття у представників різних напрямків психології та психотерапії. Психоаналітичний напрямок психології та психотерапії розглядає феномен емпатії через взаємозв'язок когнітивних та емоційних процесів. Так, З.Фрейд розумів емпатію як врахування психотерапевтом психічного стану пацієнта, уміння увійти у цей стан пацієнта, зрозуміти його. З.Фрейд пояснює природу емпатії ідентифікаційними механізмами, які виникають на ранніх стадіях дитячого розвитку. А.Адлер приділив увагу співпереживанню, яке об'єднує людей між собою у прагненні до взаєморозуміння, створює почуття спільності з іншими [4].

В роботах біхевіористів-психологів емпатія розумілась як результат емоційного навчання, основними факторами формування якої вважались досвід аналогічного переживання у емоційній пам'яті суб'єкта емпатії, а також його мотивація і здатність прийняти роль об'єкта емпатії.

Значну роль феномен емпатію набув у теорії та практиці гуманістичного напрямку психології та психотерапії. Так, К. Роджерс вважає емпатію провідною і

необхідною рисою особистості психотерапевта, і розглядав її як здатність сприймати внутрішній світ іншого зі збереженням емоційних і смислових відтінків, неначе стаючи цим іншим, але без втрати відчуття "неначе", бо в такому разі виникає стан ідентифікації з переживаннями клієнта. Згідно К. Роджерса, емпатійний психотерапевт проникливо уловлює смисл стану, який переживає пацієнт у даний конкретний момент, і вказує на цей сенс, щоб допомогти пацієнту сконцентруватися на ньому і спонукати пацієнта до подальшого і більш повного безперешкодного переживання [8].

У вітчизняній психології поняття емпатії вперше знайшло своє відображення у роботах Т.П. Гаврилової. Вона виділяє два види емпатійних переживань: співпереживання і співчуття, вважаючи при цьому співпереживання більш простою, нижчою формою емпатії, а співчуття – більш складною. Це, на думку автора, пов'язано з тим, що співпереживання носить егоїстичний характер, а співчуття – альтруїстичний. Співпереживання більше засноване на власному минулому досвіді особистості і пов'язане з потребою у власному благополуччі, з власними інтересами. Співчуття засноване на розумінні неблагополуччя іншої людини і пов'язане з її потребами та інтересами. Гаврилова Т.П. важливу роль в емпатії відводить механізму ідентифікації, завдяки якому виникає емоційний зв'язок між суб'єктом та об'єктом емпатії, і, відповідно, переживання останнього приймаються як свої [3].

Пашукова Т.І. розглядає емпатію як емоційний процес, і дає визначення емпатії як «особливого роду емоції, змістом якої є відображене суб'єктом емпатії ставлення людини, яка переживає, до об'єктивної дійсності, виражене в тих самих почуттях і виявлене зовні у формах експресії, схожих на експресії людини, яка переживає» [5, С.197].

Існує думка, що характерною рисою емпатії, яка відрізняє її від інших процесів розуміння (ідентифікація, прийняття ролей, децентрація та ін.) є слабкий розвиток рефлексивної складової, замкнутість в межах безпосереднього емоційного досвіду.

В той же час, Юсупов І.М. вважає емпатію феноменом соціально-психологічного походження і підкреслює багаторівневу структуру даного феномену. Прояви емпатії, на думку автора, мають місце на психофізіологічному, психологічному та соціально-психологічному рівнях. Серед механізмів емпатії Юсупов І.М. виділяє емоційно-когнітивну децентрацію суб'єкта та його ідентифікацію з об'єктом емпатії [10]. Тобто, Юсупов І.М. відходить від обмеження емпатії суто емоційними складовими, а й включає в даний феномен механізми децентрації та ідентифікації.

В психологічній літературі виділяють види емпатії: емоційну, когнітивну та предикативну. Емоційна емпатія заснована на механізмах проєкції та наслідування моторних та афективних реакції іншої людини. Когнітивна емпатія базується на інтелектуальних процесах (порівняння, аналіз і т.п.). Предикативна емпатія виявляється як здатність людини передбачати афективні реакції іншої людини в конкретних ситуаціях [8].

За критерієм провідного компоненту емпатії Бойко В.В. виділяє наступні види емпатії:

1. Рациональна емпатія – емпатія, яка характеризується спрямованістю уваги на іншій людині, інтенсивною аналітичною переробкою інформації про неї.
2. Емоційна емпатія – емпатія, яка реалізується шляхом емоційного досвіду (переживань, почуттів).
3. Інтуїтивна емпатія – емпатія, яка дозволяє переробляти інформацію про іншу людину на несвідомому рівні [2].

Узагальнюючи погляди різних вчених на феномен емпатії, Штих І.І. виділяє в

структурі емпатії наступні компоненти:

1. Емоційний – здатність розпізнавати і розуміти емоційні стани іншої. Характеризується як пасивне співчуття, форма співучасті в емоційному стані партнера, за яким немає дієвого початку («я бачу, що йому погано»).

2. Когнітивний – здатність подумки переносити себе в думки, почуття і дії іншого. Характеризується сприйняттям і розумінням внутрішнього світу іншої людини, проявом співчуття («мені шкода його, мені небайдуже, що йому погано»).

3. Поведінковий – здатність використовувати способи взаємодії, що полегшують страждання іншої людини; допомагаюча, сприятлива поведінка як відповідь на переживання іншого. Характеризується як прагнення до надання дієвої допомоги («я допоможу, я спробую допомогти») [9].

Список використаних джерел:

1. Бражникова А.Н. Эмпатия как нравственное качество будущего профессионала // Психологическая наука и образование. 2012. № 4. С.1-13.
2. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других. М.: Информационно-издательский дом «Филинъ», 1996. 432 с.
3. Гаврилова Т.П. Анализ эмпатийных переживаний младших школьников и младших подростков / Психология межличностного познания. Под ред А.А. Бодалева. М.: Педагогика, 1981. С.122-138.
4. Ильин Е. П. Психология помощи. Альтруизм, эгоизм, эмпатия / Е.П. Ильин. СПб.: Питер, 2013. 304 с.
5. Пашукова Т. И. Механизмы и функции эмпатии / Т.И. Пашукова, Е.А. Троицкая [Электронный ресурс] // Вестник МГЛУ. 2010. № 586.
6. Психологический словарь/ Под ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. М.: Политиздат, 1990. 494 с.
7. Психологічний словник / Авт.-уклад. В.В.Синявський, О.П.Сергеєнкова/ За ред. Н.А.Побірченко. Київ: Наук. світ, 2007. 274 с.
8. Роджерс К. Эмпатия // Психология мотивации и эмоций / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, М. В. Фаликман. М.: ЧеРо, 2002. С. 428–430.
9. Штих І. І. Здатність до емпатії як компонент професійних здібностей психолога / І.І. Штих // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – Серія «Педагогіка та психологія». 2015. Випуск 2 (2). С.177-180.
10. Юсупов И. М. Психология эмпатии: дис. ... доктора психол. наук: 19.00.01 [Электронный ресурс] / Ильдар Масгудович Юсупов. СПб., 1995. 252 с.